

قازاق اۆز اۆزىگە تەشەككۈل قىلىش

ۇلتىق وىندار

2

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

قازاق ادبىياتىنىڭ تارىخى

ۇلتىق ويىندار

2

شىنجاڭ خالىق باسپاسى

۲۰۰۹ ۋىرجى

图书在版编目(CIP)数据

哈萨克民间文学大典. 2, 民间游戏: 哈萨克文/布尔力克 编. — 乌鲁木齐: 新疆人民出版社, 2009. 6

ISBN 978 — 7 — 228 — 12395 — 7

I. 哈... II 布... III. ① 哈萨克族—民间文学—作品综合集—中国—哈萨克语(中国少数民族语言) ② 哈萨克族—游戏—中国—哈萨克语(中国少数民族语言) IV. I277

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2008)第 068244 号

责任编辑: 苏里坦汗

校 对: 哈力木拉提

封面设计: 夏提克

哈萨克民间文学大典— 民间游戏(二) (哈萨克文)

布尔力克 编

新疆人民出版社出版

(乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码: 830001)

新疆新华书店发行

新疆八百印务有限公司印刷

880×1230 毫米 32 开本 6.25 印张

2009 年 6 月第 1 版 2009 年 6 月第 1 次印刷

印数: 1 — 3000

ISBN 978 — 7 — 228 — 12395 — 7 定价: 12.00 元

از ۇلتىز تاغداۋلى كىتاپتارىن شىعارۋعا ارىالغان مەملەكەتتىك قارجى ارقىلى دەمەلگەن نىشان

全国少数民族出版资金资助项目

جاۋاپتى رەداكتورى: سۇلتانجان ساعاتجان ۇلى
كوررەكتور: قالمۇرات جارمۇقامەت ۇلى
مۇقاپاسىن جوبالاعان: شاتتىق اغسا

قازاق اۋىز ادەبىيەتىنىڭ قازىناسى — ۇلتتىق وسىندار (2)

باسپاعا دايسىنداعان: ءبىرلىك ناۋكەن ۇلى

*

شىنجاڭ خالىق باسپاسى باستىردى
(ءۇرىمىچى قالاسى، وڭتۇستىك ازاتتىق كوشەسى، 348 - اۋلا)

شىنجاڭ شىنخۇا كىتاپ دۇكەنىنەن تاراتىلدى
شىنجاڭ باباي باسپا ستەرى شەكتى سەرىكتىگىندە باسىلدى

فورمات 1/32، 880×1230، 6.25 باسپا تاباق

2009 - جىل، ماۋسىم 1 - باسپاسى

2009 - جىل، ماۋسىم 1 - باسپاسى

تىراجى: 3000 — 1

ISBN 978 — 7 — 228 — 12395 — 7

باعاسى: 12.00 يۋان

باسپادان

قازاق حالقىنىڭ اۋىز ادەبىيەتى ءوزىنىڭ كوركەمدىك -
يدەيالىق نارىمەن، ەستەتيكالىق قۋات - تەگەۋرىنىمەن، ءتۈر -
جانرلارنىڭ مولدىعىمەن، تاقىرىپتىق جانە سىۋجەتتىك
بايلىعىمەن، قوعامدىق - الەۋمەتتىك جانە تاريەلىك تەرەڭ ءمان -
مازمۇنىمەن ەرەكشەلەنەدى . ول كۈنە تاس داۋىرىندە پايدا بولپ،
تۈركىملىك تۈستى باستان كەشىرگەن، ودان بەرى دە قازاق
حالقىنىڭ قالىپتاسۋ تاريخىمەن بىتە قايناسپ، بىرگە جاساپ
كەلە جاتقان تەڭدەسى جوق رۋحاني مۇرا. ول بايرىعى اتا -
بابالارىمىزدىڭ نانم - سەنىمدەرىنەن، تاريخىنان، تۇرمىس -
شرشلىگىنەن، اسىل - ارمانى، بىيك مۇراتىنان جان - جاقىتى
ماعلۇمات بەرەدى ءارى ۇلتتىق رۋحاني مادەنيەتتىڭ عاسىرلار
تەزبەگىندەگى تاريحي وزگەرىسىن، ەتنيكالىق سانامەن قارايلاس
ءجۈرپ وتكىن جولدىن دا كوز الدىمىزعا ەلەستەتە الادى . اۋىز
ادەبىيەتىنىڭ شىعارۋشىسى دا، تاراتۋشىسى دا، تىڭداۋشىسى دا -
حالىق. سوندىقتان، ول شىن مانىندە، حالقتىڭ ءوز ەنشىسى
بولپ تابىلادى. ياعنى اۋىز ادەبىيەتى - حالىق
شىعارماشىلىعىنىڭ ايرىقشا سالاسى، اۋىزشا شىعارىلىپ، اۋىزشا
تارالعان كوركەم ادەبي تۈنىدىلاردىڭ جيىنتىق اتاۋى. سونىمەن
بىرگە، عىلىم مەن مادەنيەتتە «حالىق شىعارماشىلىعى»،
«حالىقتىڭ اۋىزشا ءسوز ونەرى» دەيتىن اتاۋلار دا وسىعان جاقىن
ماعىنادا قولدانىلادى. 1846 - جىلى اعلىشىن عالمى ۆيلىام
تومس ۇسىنعان فولكلور (اعلىشىنشا حالىق دانالىعى) ءسوزى دە

اۋىز ادەبىيەتى اتاۋى ءۇشىن حالىقارالىق ىلمىي اتاۋ رەتىندە قابىلدانغان. بۇلاردىڭ قاي - قايسىسى دا ءبىرىنىڭ ورنىنا ءبرى قولدانىلىپ كەلەدى. باتىس ەۋروپا، امەرىكا، اۋسترالىيا حالىقتارىنىڭ ءىمىبىندا بۇل ءسوزدىڭ ماعىناسى تىم اۋقىمدى، ول حالىقتىڭ كىىم - كەشەك، قۇرال - جابدىق، ادەت - عۇرىپ، تۇرمىس - سالت، نانىم - سەنىم، سونداي - اق، ءتۇرلى كوركەمونەرىن (پوەزيا، مۇزىكا، ءبى، ويۇ - ورنەك، توقىما ونەرى، ت. ب) تۇتاستاي اتاۋ ءۇشىن قولدانىلادى. بۇل جامىنان العاندا ول تەك اۋىز ادەبىيەتىن عانا ەمەس، «ەنئولوگىيا»، «ەنئو مادەنىيەت» دەيتىن ءىمدارمەن دە ساباقتاسىپ، ماعىنالاسىپ جاتادى. قازاق ادەبىيەت تانۋ ىلىمىنداعى «اۋىز ادەبىيەت» دەگەن ءىم دا «فولكلوردىڭ» وسى مانىمەن ساباقتاس دەپ قاراۋعا ابدەن بولادى. بۇلار ءبىرىن - ءبرى تولىق سىپاتتاي بەرەدى. اۋىز ادەبىيەتىن زەرتتەيتىن ىلىمدى «فولكلور» دەپ اتاۋىمىزدا وسىعان بايلانىستى.

ءبىز وسى ۇستانىمدى باسشىلىققا الا وتىرىپ، قازاق ادەبىيەتىنە ەڭبەك سىڭىرگەن ءبىر ءبولىم عالمداردى نەشە مارتە شەكە ءتۈيىستىرىپ «قازاق اۋىز ادەبىيەتىنىڭ قازىناسى» دەگەن فولكلور اتاۋىنا سىيىمدى تاقىرىپتا ۇلاسىپالى كىتاپ شىعارۋدى مىندەتكە الدىق. ماقسات - فولكلورعا جاناتىن دۇنيەلەردى شاما بار تولىق قامتۇ. ويتكەنى، كوشپەلى قوعامدا فولكلور بەلگىلى ءبىر ەۋمەتتىك تۈپتىڭ عانا شىعارماشىلىعى ەمەس، جالپى حالىقتىڭ خانى مەن قاراسىنا، باتىرى مەن بىيىنە، بايى مەن كەدەيىنە ورتاق ونەر، امبەگە تيەسەلى مۇرا. سول تۇستا بۇكىل قوعام اۋىزشا ونەر مەكتەبى بولدى. وسىعان لايىق اۋىز ادەبىيەتىنىڭ جۇگى دە وراسان زور بولدى. حالىقتىڭ تارىحي زەردەسى، فىلوسوفىالىق وي - تۈيىندەرى، پەداگوگىكالىق

تاجىرىيەسى، ادامگەرشلىك ولشەمدەرى، كاسپىتىك ادەبىيەتكە
«تان كوركەمدىك سۇرانستارى، تەاترلىق ونەرگە تيەسەلى ەسەسى
اۋىز ادەبىيەتىنە جۇكتەلدى. «س جۇزىندە اۋىز ادەبىيەتىنىڭ
ارالاسپايتىن سالاسى قالعان جوق. «بىز بايىرىعى اتا -
بابالارىمىزدىڭ وسىنداي ونەر مەكتەبىنەن جارالعان بارلىق
دۇنيەلەرىنىڭ باسىن بىرىكتىرىپ جالپى حالققا، كەلەر ۇرپاققا،
زەردەلى زەرتتەرمەندەرگە تابىس ەتۋ ماقساتىندا «قازاق اۋىز
ادەبىيەتىنىڭ قازىناسىن» الدارىڭىزعا تارتتىق.

قازاق اۋىز ادەبىيەتى ۇلكەن تۇلعالار باسپا «سوز بەتتەرىندە
جارق كورىپ بولدى. «بىراق، «الى دە شاشىراندى كۆيدە. رەفورما
جاساپ، ەسىك اشۋدان بەرگى 30 جىل بويى شىنجياڭ حالق
باسپاسىنان اڭىز - ەرتەگىلەر، قارا ولەڭدەر، قىسا - داستاندار،
قازاق ەمشىلىگى، دەنە تارىيە، ۇلتتىق اس - تاعامدار، ت.ب.
فولكلورعا قاتىستى دۇنيەلەر ۇزبەي جارق كورىپ كەلەدى.
1979-جىلدىن باستاپ «شالەين» جۇرنالىن شىعارىپ اۋىز
ادەبىيەتىنىڭ العاشقى سونى مۇرالارىن جىناپ، تۇڭغىش توپتا
باسىلىم كورسەتتى. «بىز بۇل جولى وسى نۇسقالاردى نەگىزگە
الا وتىرىپ جانە ەلىمىزدىڭ «شى - سىرتىندا باسىلىم تاپقان
نۇسقالارىن سالىستىرۋ، سارالاۋ، تولىقتاۋ، رەتتەۋ ارقىلى
جانرلار بويىنشا جۇيەلى قۇراستىرىپ وتىرمىز.

قازاق اۋىز ادەبىيەتىنىڭ «تۇر - جانرلارى مول جانە كۆردەلى
بولىپ كەلتەندىكتەن جانرلىق جاقتان «بولۋ بىزگە قىيىندىق
تۇدىردى. «تۇرلى تانىمدار ارا تالاس - تارتىستان سولق اقىندار
ايتىسى، اڭىز - ەرتەگىلەر، باتالار، جاڭلىتپاشتار، جۇمباقاتار،
جىراۋلار جىرلارى، زالڭ - جارعىلار، كۆلىدىرگىلەر، قارا
ولەڭدەر، قىسا - داستاندار، ماقال - ماتەلدەر، مىسال -
تامسىلدەر، تۇرمىس - سالت جىرلارى، ۇلەسكەرلەر، ۇلتتىق

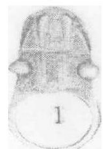
وينندار، خالىق اندەرى، شەجىرە، شەشەندىك سوزدەر دەپ ون
 سەگىز توپقا جىكتەدىك. عىلمىي ءبولۇ جاعىنا قاتناڭ تالاپ
 قويغانىمىزبەن كەيىنر وقشاۋ قالاتىن جانرلاردى وسى توپتىڭ
 ئىچىلى بىرىنە تەلىدىك. مىسالى: ميفتەرگە قايسىلار جاتادى،
 اغىزدارغا قايسىلار جاتادى دەگەن سياقتى ماسەلەرگە كەلگەندە
 پىكىر بىرلىگىنە كەلە المەندىقتان «اغىز - ەرتەگىلەر» دەگەن
 ءبىر اتپەن جىبەرپ ئىچىنا قاراي ورنالاستىردىق. ماقال -
 ماتەلدەر بۇدان بۇرىنقى باسلىمىمداردىڭ جانە شەتەلدەگى
 باسلىمىمداردىڭ بارىندە تاقىرىپتارغا بولىنگەن، ءبىراق، مۇنداي
 ماقال - ماتەلدەر وتە كوپ قايتالانادى، ويتكەنى، قازاقتىڭ ءبىر
 ماقالى بىرنەشە ماعىنا بەرپ، بىرنەشە تاقىرىپتى قامتىدى.
 سوندىقتان، ءبىز الفاۋىت تارتىپكە سالىپ (ءبىرىنشى جولدىڭ
 ءبىرىنشى دىبىسىن نەگىزگە الپ) شىعاردىق. خالىق اندەرىنىڭ
 قاي ءبىرىن الساق تا تۇلىۋ اغىزى، تارىخى بار ءارى خالىقتىق
 قاسىيەتى بويىنشا كوپ ۋارىانتى. ءبىز خالىق اراسىنا ەڭ كوپ
 تاراعان ءبىر نەمەسە بىرنەشە ۋارىانتىن نەگىز ەتتىك. سونىمەن
 بىرگە مۇمكىندىگىنشە ەڭ بايرىقى نۇسقاسىن الۋدى ولشەم
 ەتتىك. ال، بەتاشار مەن باتالار تومىنا دا وسى ءۇردىستى
 ۇستاندىق، نەگىزىنەن خالىقتىق سىپات العان تۇنىدىلاردى
 بەردىك. قالعان پىكىردى وقىرمان ءوز قولدارىنا العان سول
 ايتار دەپ وسى بويىنشا باسۋعا كەلىستىك.

شىنجاڭ خالىق باسپاسى
 2008 - جىل، شىلدە

مازمۇنى

- 1 بالالار وينىندارى
- 3 شىت تاستاۋ
- 3 مىسقى پەن تىشقان
- 4 تۈلكى سوغۇ
- 5 قارا سىير
- 7 تۈيە - تۈيە
- 8 اتامان دوپ
- 9 قازان دوپ
- 10 شىلدەك (1)
- 11 شىلدەك (2)
- 12 تەپكىش
- 13 قازىق تەرۋ
- 14 اسقى وينى
- 19 ومپى وينى
- 20 حان وينى
- 22 كەنتاي اتۇ
- 23 قىزىل اسقى وينى
- 24 ۈشكە شىقتىم
- 25 ۈيرمەكىل
- 26 ۈش تابان وينى
- 28 بۈك - شىك
- 29 قاقپاقىل
- 31 ساسىر
- 33 الشى وينى
- 34 كوتەرسىپىك وينى

- 37 اق ساندىق پەن كوك ساندىق
- 37 اق تەرەك پەن كوك تەرەك
- 38 ئيتىڭ - قوپاق
- 40 بەستاس ويىنى
- 57 اشەكەي - شەشەكەي
- 58 قاۋما - قاۋما
- 58 وقتاۋ كوتەرۋ
- 59 تاس، قايشى، تاۋار
- 60 جاسىرىنباق (1)
- 60 جاسىرىنباق (2)
- 61 الا كۈشەك
- 61 قۇرماش
- 62 ارقان اتتاۋ
- 62 شاقپاق
- 64 قالاي ايتۋدى بىلەمسەن
- 68 ۋىشتى - ۋىشتى
- 69 شىمبىكە
- 70 سەن تۇر، سەن شىق!
- 72 تاۋقىرايدان
- 72 قۇر - قۇر قۇرماش
- 74 اساۋ ماستەك
- 75 كوكى گوك
- 76 ۋى ارتىندا قول اعاش
- 77 سوقىر تەكە
- 78 مارلامقاش
- 80 اق سەردەك، كوك سەردەك
- 81 ايقۇلاق
- 81 ۋىز دە
- 82 ارقان تارتۇ

- 83 ەپتىلىك
- 83 الافان سوقپاق
- 84 ەبالاي!
- 85 تەڭگە ەلۇ
- 86 ورتلما تۇسپەك
- 86 قارا قۇلاق
- 87 ەدال باسۇ
- 87 ەتەك - ەتەك
- 87 داۋسىنان ەبىل
- 88 كۇشك جەتسە ەوزىپ كەت
- 89 جاڭلىما
- 89 بايقاپ قال!
- 89 باتىر
- 90 ايگولەك
- 91 ساقىنا جاسىرۇ
- 92 اقشامشىق
- 93 ارقان تارتىس
- 94 ارىندى ارقان
- 94 بەلبەۋ تاستاۋ
- 95 بەلبەۋ تاستاۋ
- 95 بۇرىش
- 96 بۇغىنباي
- 96 داۋىستا، اتىڭدى ايتام
- 97 جايىۋ تارتىس
- 97 جايىۋ اۋدارسىپاق
- 97 جايىۋ كوكپار
- 98 جايىۋ كوكپار
- 98 كورشى
- 99 قاراگىيە

- 99 قارا مىرزا
- 100 قامالدى قورغاۋ
- 100 قاندىق - ساندىق
- 101 ۋراسال تاستاۋ
- 101 سىقىرلى تاياق
- 102 تاپشى، كىمنىڭ داۋىسى؟
- 102 تۈيە مەن بوتا
- 103 ۋارپ تاڭداۋ
- 104 اڭشىلار مەن قوياندار
- 105 جىگىت قوۋۇ
- 106 الارمان
- 106 اۋەتاياق
- 106 كوكسىر
- 107 قاسقۇلاق
- 108 تاياق جۇگىرتۇ
- 109 تەپە - تەڭدىك
- 109 كۈزەتشىلەر
- 109 كىرىپشە قارغۇ
- 110 ۋەي ۋىستىندەگى كىم؟
- 111 اتقاۋما
- 112 جىگىت ويىنى
- 113 ورداى قاسقىر
- 113 لەك
- 114 مۇنداناى
- 115 قىز ويناى
- 116 قىز قاشار
- 119 ويىن ولەڭدەر
- 121 ويىن ولەڭدەرى
- 121 ساۋساق ساناۋ ويىنى

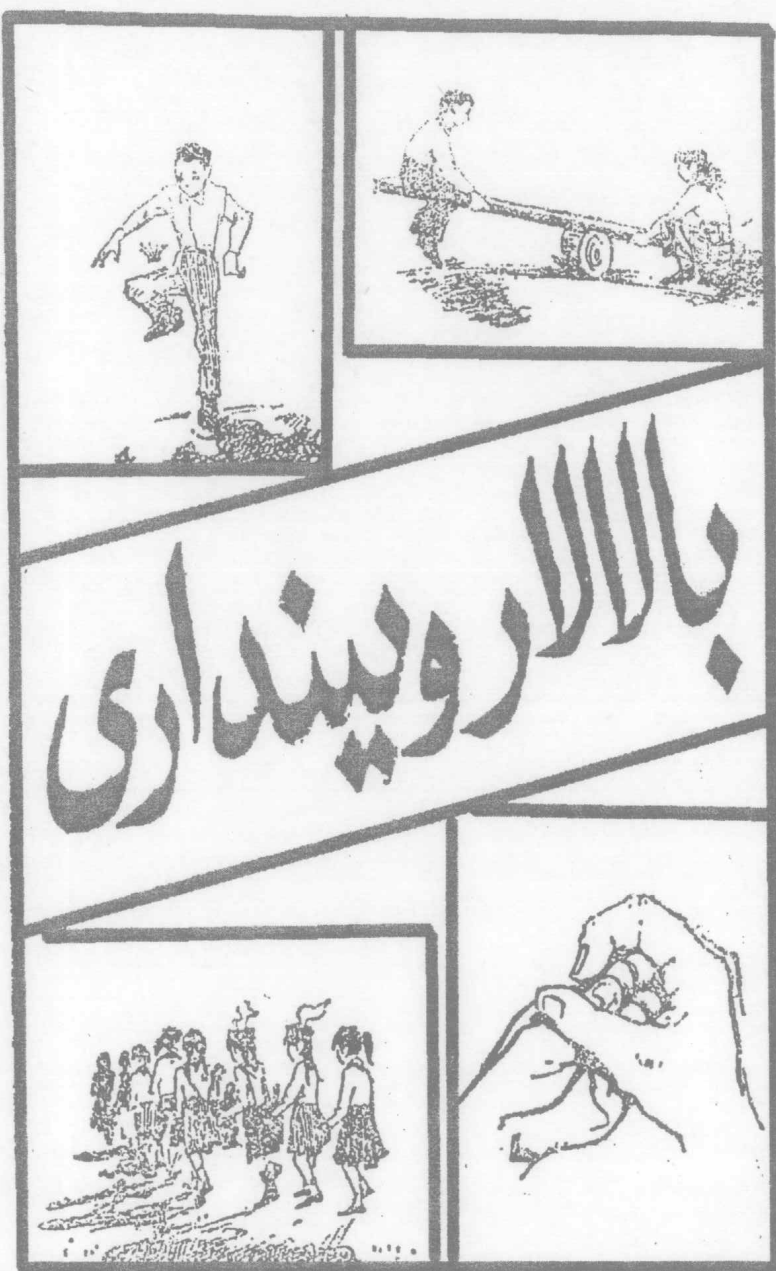
- 122 سان شىندە كىم ۇتتى؟
- 123 ويلاپ تاپ؟
- 123 قالاماق (1)
- 124 قالاماق (2)
- 124 قالاماق (3)
- 125 قالاماق (4)
- 125 قالاماق (5)
- 126 قالاماق
- 127 قالاماق
- 128 بىر مېشىك، بىر مېشىك
- 128 توقشاق ويىنى
- 129 كىم كەرەك؟
- 129 اق سەرەك، كوك سەرەك
- 130 كوز قارا سۆ ويىنى
- 130 ويىننان شىغۇ
- 131 سەرىك - سەرىك
- 132 اق ساندېق، كوك ساندېق
- 133 جاسىرىنباق
- 133 قاراعايداي مۇپىز بار
- 134 ون قۇمالاق
- 134 ويلاغان ساندى تابۇ
- 135 بۆك پە، شىك پە؟
- 136 تەرەك قۇدىقتىكى سۆى ئاتتى
- 137 بەسجۈلدىز
- 138 كۈمبەزدى الاك
- 138 ئۇش تاياقشانى قوزغاۋ
- 139 تازشا دۇزاعى
- 139 ماسساغان، باسقا ئۇستى جىلقى عوي!
- 140 قالاقىلى سىپىرىندى

- 141جەڭسىز بەشپەت.
- 142ءاپ، باراكەلدى، جارايىدى!
- 143جاڭگىلتپاش ويىندار.
- 145ۋىشتى ما.
- 146اتتە - جىم تىمپى.
- 146قۇلاق پەن مۇرىن تابۇ.
- 147قول ارەكەتىن اۋىستىرۇ.
- 147تەرمە.
- 148مۇشە تابۇ.
- 148ساناماق (1).
- 149ساناماق (2).
- 150ساۋساق تابىساق.
- 151علمىي ويىندار.
- 153دوببى.
- 172توعىزى قۇمالاق.
- 182سوز قۇراۋ ويىنى.
- 183ەسەپ جارىسى.
- 184جازۇ جارىسى.
- 185وقۇ جارىسى.
- 185تۇعا تالاسۇ.
- 186تۇ تابۇ.
- 187سەنتر تابۇ.
- 188ورىن تابۇ.
- 188قازىققا شەڭبەر تاستاۋ.
- 189ەسكەرتۇ.

شت تاستاۋ

بالالار شر اينالىپ وترادى، بىر بالا قولنا شەتى تۈيلىگەن شت ياكى جاۋلىقتى الپ، بالالاردى اينالىپ جۇگرەدى دە، ءوزى قالاعان بالانىڭ ارتنا شتتى تاستاپ كەتەدى. شت تاستالغان بالا سەزىپ قالسا دەرەۋ شتتى الپ، شت تاستاۋشىنى ءوز ورنىنا جەتكەنشە قۋادى. جەتسە ۇرادى. قۇپ جەتسە دە، جەتە الماسا دا شت الۋشى اينالىپ باسقارعا تاستايدى. ەگر ارتنا شت تاستالغاندا سەزىي وترىپ قالسا، شت تاستاۋشى اينالىپ كەلىپ، شتتى الپ، قايتا اينالىپ سول ورنىنا كەلگەنشە ۇرادى دا ءوزى اينالادى. ويىن وسلايشا جالعاسادى. بۇل ويىن، جاستاردى سەزگىرلىككە، شاپشاڭدىققا تاربيەلەيدى جانە جۇگرىپ دەنە شىنىقتىرۋعا پايدالى.

ويىندا كوڭىل بولەتىن سىتەر:

- (1) ويىنغا قاتىناسۋشىلار تۈگىل وترۋى كەرەك. تۈرۋعا، جۈرەلەپ وترۋعا، ارتنا جالقتاپ قاراۋعا بولمايدى. شت تاستالغاندا باسقار ايتپاۋ كەرەك.
- (2) شت تاستاۋشى — شت تاستالغان بالانىڭ ناق ارتنا، قول جەتەتىن جەرگە تاستاۋ ءتيس. ەكى ادامنىڭ اراسىنا، السقا تاستاۋعا بولمايدى.

مىسقى پەن تشقان

ويىنغا قاتىسۋشىلار ارالارنان مىسقى پەن تشقان وتەتىندەي ارالقى قالتىرىپ، قول ۇستاسىپ دوڭگەلەنىپ تۇرادى. مىسقى بولغان بالا شەڭبەردىڭ شىندە، تشقان بولغان بالا سىرتىندا قالادى. مىسقى «مياۋ» دەسمەن تشقان قاشا جونەلەدى دە ويىن باستالادى.

